

Ἡ Ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν Ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ*

Πρωταρχικὸ γνώρισμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἡ ἀπλότητα. Ἐὰν ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἀπλὸς ἀλλὰ σύνθετος ἐκ διαφόρων μερῶν, τότε τὰ μέρη αὐτὰ πρέπει νὰ προηγοῦνται τοῦ Θεοῦ. Ἐνας τέτοιος ὁμοῦς Θεὸς δὲν εἶναι αἴτιος καὶ δημιουργὸς τῶν πάντων· δὲν εἶναι πραγματικὸς Θεός, ἀρχὴ τῶν πάντων. Ὡς ἀρχὴ τῶν πάντων ὁ Θεὸς δὲν πρέπει νὰ εἶναι σύνθετος ἀλλὰ ἀπλός. Ἐπιπλέον δὲν εἶναι μόνο ἀπλός, ἀλλὰ «καὶ τῶν ἀπλουμένων ἀπλότης καὶ τῶν ἐνιζομένων ἐνότης»¹. Ἔτσι, χωρὶς νὰ ἐξέροχεται ποτὲ ἀπὸ τὴν ἀμερῆ ἀπλότητά του, εἶναι ὅλος παρῶν «ἀμερῶς τε καὶ ἀμερίστως» σὲ ὅλα καὶ στὸ καθένα ἀπὸ τὰ ὄντα»². Ὁ Θεός, λέει ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς, δὲν εἶναι κάποιο μεγάλο σῶμα, πού ἀδυνατεῖ ἐξαιτίας τοῦ μεγέθους του νὰ χωρέσει σὲ μικρὸ χώρο, ἀλλὰ εἶναι ἀσώματος. Γι' αὐτὸ «καὶ πανταχοῦ δύναται εἶναι καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν καὶ ἐν ἐνί». Καὶ ἂν φέρει κάποιος στὸν νοῦ του τὸ μικρότερο πρᾶγμα, καὶ σὲ αὐτὸ μπορεῖ ὅλος νὰ χωρέσει³.

Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀπλός ἀλλὰ σύνθετος. Καὶ αὐτὸ δὲν ὀφείλεται πρωτίστως στὸ ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ σῶμα καὶ ψυχὴ ἢ ἔχει πολλὰ στοιχεῖα καὶ ὄργανα, ἀλλὰ στὸ ὅτι ἔχει πολλὲς ἀνάγκες, εἶναι «προσδεής». Ἡ ὑπαρξὴ καὶ συντήρησή του ἔχει ἀνάγκες ἀπὸ πολλὰ πράγματα πού βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε χρειάζεται καὶ πολλὲς αἰσθήσεις, ὥστε νὰ ἔρθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα αὐτά, νὰ τὰ γνωρίσει, νὰ τὰ προσλάβει καὶ νὰ ὠφεληθεῖ ἀπὸ αὐτά.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἀπλός καὶ ἀσύνθετος ὡς κάποια ἀδιαφοροποίητη οὐσία ἢ ὡς «καθαρὰ ἐνέργεια», ὅπως τὸν ἐξέλαβε ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὡς ἕνα

* Ὁ Γεώργιος Ἰ. Μαντζαρίδης εἶναι Ὁμ. Καθηγητὴς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

1. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, *Περὶ θεῶν ὀνομάτων* 1,3, PG 3,589C.

2. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91,1257B.

3. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Διάλεξις πρὸς Χιόνας* 12, ἔκδ. Π. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα*, τόμ. 4, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 159.

βαθμό ή σχολαστική θεολογία. Ἡ φιλοσοφική αὐτὴ ἔννοια τῆς ἀπλότητας εἶναι ξένη πρὸς τὴν βιβλικὴ καὶ τὴν πατερικὴ παράδοση. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπλός, ἐπειδὴ εἶναι «ἀπροσδεής», ἐπειδὴ δηλαδή διαθέτει τὰ πάντα καὶ δὲν ἔχει καμμία ἀνάγκη συμπληρώσεως ἢ προσλήψεως. Ἄλλωστε καὶ τὸ ἀρχικὸ γράμμα τῆς λέξεως «ἀπλός» εἶναι ἀθροιστικὸ καὶ ὄχι στερητικὸ. Ἔτσι βλέπουμε καὶ στὴν *Καينὴ Διαθήκη* ὅτι ἀπλός εἶναι ὁ ἀκέραιος, ὁ γενναϊόδωρος, σὲ ἀντίθεση πρὸς τὸν πονηρὸ ἢ τὸν δίψυχο⁴.

Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπλός, μολοντί εἶναι Τρισυπόστατος. Εἶναι ἀπλός, μολοντί διακρίνεται σὲ οὐσία καὶ ἐνέργεια. Εἶναι ἀπλός, μολοντί εἶναι ταυτόχρονα προσιτὸς καὶ ἀπρόσιτος. Θὰ μπορούσε μάλιστα νὰ λεχθεῖ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀπλός, ἐπειδὴ εἶναι Τρισυπόστατος καὶ ἐπειδὴ διακρίνεται σὲ οὐσία καὶ ἐνέργεια: «Ἐν οὐσίᾳ γὰρ καὶ ἐνεργείᾳ εἷς ἐστὶ Θεός· ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον»⁵. Εἶναι ἀκόμα ἀπλός, ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ εἶναι ταυτόχρονα προσιτὸς καὶ ἀπρόσιτος: «Ὁ Θεὸς καὶ πληθύνεται μένων εἷς καὶ μερίζεται μένων ἀμερῆς, καὶ μετέχεται ποικίλως ἄμμητος ὡν πάντη καὶ τῆς ἑαυτοῦ ἐνότητος ἐχόμενος ἀνεκφοιτήτως καθ' ὑπερούσιον δύναμιν»⁶.

Σὲ τελικὴ ἀνάλυση ὁ Θεὸς εἶναι ἀπλός, ἐπειδὴ εἶναι παντοδύναμος, ἀπαθὴς καὶ ἀπροσδεής. Τὰ πιὸ πολυδύναμα, παρατηρεῖ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, εἶναι καὶ πιὸ ἀπλά, καὶ τὸ παντοδύναμο εἶναι τὸ ἀπλούστατο⁷. Δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ἀυξηθεῖ ἢ νὰ ἐλαττωθεῖ ἢ νὰ προσλάβει κάτι πού τὸ στερεῖται. Ὁ Θεός, γράφει ὁ ἴδιος, «μόνος ὄντως ἀπλοῦς ἐστὶν ὑπερφυῶς, οὐ μείωσιν, οὐκ αὔξησιν, οὐκ ἀπόθεσιν, οὐ πρόσληψιν ὅλως ὑπομένων. Οὕτω παντοδύναμος ὑπάρχων ἀπλούστατός ἐστὶν ἀπάντων»⁸. Καὶ ὁ ὅσιος Συμεὼν ὁ Νέος Θεολόγος γράφει: «Ὁ Θεὸς ἢ τῶν ὄλων αἰτία εἷς ἐστὶ· τὸ δὲ ἐν τούτῳ φῶς καὶ ζωὴ ἐστὶ, πνεῦμα καὶ λόγος, στόμα καὶ ρῆμα...». Καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει μίαν αἴσθησιν σὲ μίαν ψυχὴν καὶ νοῦν καὶ λόγο, ἔστω καὶ ἂν αὐτὴ χωρίζεται γιὰ τὶς φυσικὰς ἀνάγκας τοῦ σὲ πέντε⁹. «Ὅλες αὐτὲς οἱ αἰσθήσεις συγκλίνουν καὶ καταλήγουν στὸν νοῦν πού τὶς ἡγεμονεύει· «νοῦς ὀρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει».

4. Βλ. *Ματθ.* 6,22-23. *Ίακ.* 1,5-8.

5. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Διάλογος Ὁρθοδόξου μετὰ Βαρλααμίτου* 37, ἐκδ. Π. Χρήστου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Συγγράμματα*, τόμ. 2, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 200. Πρβλ. καὶ παραγρ. 50, σ. 212.

6. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Περὶ θείας καὶ θεοποιοῦ μεθέξεως* 23, ὁ.π., σ. 157.

7. *Διάλογος Ὁρθοδόξου μετὰ Βαρλααμίτου* 53, ὁ.π., σ.215.

8. *Διάλογος Ὁρθοδόξου μετὰ Βαρλααμίτου* 54, ὁ.π., σ. 216.

9. ΣΥΜΕΩΝ ΝΕΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Ἠθικὸς λόγος* 3,7.

Ὁ Θεὸς εἶναι φῶς. «Ὁ Πατὴρ φῶς ἐστίν, ὁ Υἱὸς φῶς ἐστί, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φῶς· ἐν ταῦτα φῶς ἀπλοῦν, ἀσύνθετον, ἄχρονον, συναΐδιον, ὁμότιμον καὶ ὁμόδοξον», παρατηρεῖ ὁ ὄσιος Συμεών¹⁰. Καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς γράφει ὅτι τὸ θεῖο αὐτὸ φῶς δὲν εἶναι μόνο ἀμέριστο στὰ μεριστά, ἀλλὰ καὶ ἐνοποῖς καὶ θεοποῖς δύναμη. Καὶ ὡς τέτοια δύναμη ἐνώνει καὶ ἀνυψώνει αὐτοὺς ποὺ μετέχουν, ἀνάλογα πάντοτε μὲ τὴν δεκτικότητά τους, πρὸς τὴν ἐνότητα καὶ θεοποῖ ἀπλότητα τοῦ Πατρὸς¹¹. Χωρὶς νὰ παύει ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ νὰ παραμένει ἀμέθεκτη καὶ ἀπλή, παρατηρεῖ ὁ Παλαμᾶς, οἱ ἐνέργειές του μετέχονται ἀπὸ τὰ κτίσματα. Καὶ ἐνῶ αὐτὰ ποὺ μετέχουν εἶναι κτιστὰ καὶ ἔχουν κάποια ἀρχή, οἱ μετεχόμενες θεῖες ἐνέργειες εἶναι πολυποικίλες, ἄκτιστες καὶ αἰδίεες, «συνημμένα αἰδίως τῷ ἐξ αἰδίου παντοδυνάμῳ καὶ αὐτοτελεῖ Θεῷ καὶ Δεσπότη τοῦ παντός»¹². Ἄλλωστε βλέπουμε ὅτι καὶ στὴν φύση τὸ ἀπλὸ λευκὸ φῶς περιέχει ὅλα τὰ χρώματα.

Ἐνῶ ἡ ἀπλότητα συνδέεται μὲ τὴν παντοδυναμία καὶ τὴν πληρότητα, ἡ σύνθεση προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀδυναμία καὶ τὴν ἔνδεια. Ὅταν κάτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει καὶ νὰ διατηρεῖται αὐτοτελεῶς, καταφεύγει ἀναγκαστικά στὴν σύνθεση. Ὁ ἅγιος Παλαμᾶς γράφει: «Ἐκ γὰρ τοῦ μὴ δύνασθαι καθ' ἑαυτὸ τι τῶν γεννητῶν μονοειδῶς καὶ ἀμιγῶς παντάπασι εἶναι τε καὶ ὑφεστάναι, τῆς πρὸς ἕτερον ἐξ ἀνάγκης δεῖται συμπλοκῆς, διὸ κὰν τῇ γενέσει σύνθετον εὐθὺς ἀπετελέσθη»¹³. Ὁ Θεὸς ὑπάρχει ὡς ὦν καθεαυτὸν καὶ διαθέτει τὰ πάντα, χωρὶς νὰ ἔχει ἢ νὰ μετέχει. Τὰ κτιστὰ δὲν ὑπάρχουν ὡς ὄντα καθεαυτά, ἀλλὰ ὡς μετέχονται καὶ ὡς κατέχοντα. Στὸν Θεὸ τὸ ἔχειν ἀνήκει στὸ εἶναι. Στὰ κτιστὰ τὸ εἶναι χρειάζεται τὸ ἔχειν.

Σύμφυτη μὲ τὴν ἀπλότητα εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια. Ὅπως ἐπιγραμματικά σημειώνει ὁ Δίδυμος ὁ Ἀλεξανδρῆας, ἡ ἀλήθεια «συμπέφυκεν τῇ ἀπλότητι»¹⁴. Ἡ θεία ἀλήθεια εἶναι ἀπλή καὶ ἀπόλυτη, ἐνῶ ἡ ἀνθρώπινη πολλαπλή καὶ σχετική. Ὅσο περισσότερο πλησιάζει κάποιος τὴν θεία ἀλήθεια, τόσο περισσότερο πλησιάζει τὴν θεία ἀπλότητα. Ἡ ἀπλότητα αὐτὴ δὲν εἶναι πενία οὔτε ἀφέλεια· εἶναι πλοῦτος καὶ σοφία, αὐτάρκεια καὶ πληρότητα. Ἀπλότητα καὶ πάλι εἶναι ἡ ἀπουσία κάθε ἐλλείμματος, κάθε πάθους, κάθε στερήσεως· εἶναι ἡ ἀπουσία κάθε ἀνάγκης συμπληρώσεως.

10. ΣΥΜΕΩΝ Ν. ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Θεολογικός* 3,141-143, SC 122, σ. 184.

11. *Περὶ θείας καὶ θεοποιουῦ μεθέξεως* 6, ὁ.π., σ. 141-142.

12. *Περὶ θείων ἐνεργειῶν* 40-41, ὁ.π., σ. 125-126.

13. *Διάλογος Ὁρθοδόξου μετὰ Βαρολαμίτου* 53, ὁ.π., σ. 215.

14. ΔΙΔΥΜΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ, *Περὶ Τριάδος* 3,1, PG 39,780D.

Τέλος ἡ ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ συνδέεται μὲ τὴν ἀπάθεια. Βέβαια ἡ θεία ἀπάθεια δὲν ἔχει καμία σχέση μὲ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὰ πάθη, ὅπως συμβαίνει μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀπάθεια. Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπαθής, γιατί ἐνεργεῖ χωρὶς νὰ πάσχει. Παρέχει χωρὶς νὰ λαμβάνει. Ὅσα ἔχει ὁ Θεός, γράφει ὁ ἅγιος Γρηγόριος, τὰ ἔχει «ὡς ἐνεργῶν μόνον, ἀλλ' οὐχὶ πάσχων κατ' αὐτά»¹⁵. Ἀντίθετα ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐνεργεῖ μόνο, ἀλλὰ καὶ πάσχει. Ἔτσι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ἐπέισακτη τὴν ἰκανότητα νὰ φρονεῖ, γιατί τὴν ἀποκτᾶ μὲ κάποια πείρα ἢ διδασκαλία, δηλαδή μὲ πάθος. Καὶ ἡ τελείωση τοῦ ἀνθρώπου, πού συμπίπτει μὲ τὴν θέωσή του, δὲν ἀποτελεῖ καρπὸ ἐνεργείας, ἀλλὰ πάθους. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸν Θεό. Αὐτὸς δὲν ἀποκτᾶ τὴν φρόνηση μὲ πάθος, γιατί δὲν προσλαμβάνει τίποτε. Ὁ Θεὸς εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος καὶ μὲ τίς ἐνεργείες του φανερόνεται αὐτὸς πού εἶναι. Αὐτὸ ἰσχύει ὄχι μόνο γιὰ τὸν Πατέρα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν Υἱὸ καὶ γιὰ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα¹⁶.

Ὁ Θεὸς εἶναι ἀπὸ τὴν φύση του ἀπλός. Ἀλλὰ ἡ ἀπλότητα δὲν εἶναι ἡ φύση τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀπλότητα, παρατηρεῖ ὁ Παλαμᾶς, εἶναι ἄκτιστη, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι καὶ φύση τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀπλότητα εἶναι «μία τῶν θείων ἐνεργειῶν». Αὐτὸ σημαίνει ὅτι γίνεται μεθεκτὴ, χωρὶς νὰ προσβάλλεται τὸ ἀμέθεκτο τῆς θείας οὐσίας. Καὶ μὲ τὴν μετοχὴ τους στὴν ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ψυχές γίνονται ἀπλοί¹⁷.

Οἱ πολέμοι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ ἰσχυρίζομενοι ὅτι αὐτὸς προσβάλλει τὴν ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπικαλοῦνταν μόνο τὴν διδασκαλία του περὶ διακρίσεως οὐσίας καὶ ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ ρητές ἀναφορές του σὲ περισσότερες ἀπὸ μία θεότητες. Δὲν δίστασαν μάλιστα νὰ καταφύγουν καὶ σὲ παραχαράξεις τῶν κειμένων του, προκειμένου νὰ ὑποστηρίξουν τὸν ἰσχυρισμὸ τους αὐτόν. Ἔτσι σπὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δημητρίου Κυδώνη δημοσιευμένο ἔργο τοῦ μοναχοῦ Νήφωνος τοῦ Ὑποψηφίου παρατίθεται ὡς κείμενο τοῦ Παλαμᾶ τὸ ἀκόλουθο χωρίο: «Μία ἐστὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων θεότης, ἦτοι φύσις καὶ οὐσία ὑπερούσιος, ἀπλή, ἀόρατος, ἀπερινόητος, ἀμέθεκτος παντάπασιν. Αἱ δὲ ἄλλαι παρὰ τῶν ἁγίων λεγόμεναι θεότητες, εἴτε μία, εἴτε δύο, εἴτε πλείους»¹⁸.

15. *Περὶ θείας καὶ θεοποιῶ μεθέξεως* 26, ὁ.π., σ. 159.

16. *Διάλογος Ὁρθοδόξου μετὰ Βαρλααμίτου* 40, ὁ.π., σ. 203.

17. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Πρὸς Δανιὴλ Αἴνου* 9, ὁ.π., σ. 383. *Διάλογος Ὁρθοδόξου μετὰ Βαρλααμίτου* 36, ὁ.π., σ. 199. Πρὸβλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ, *Λόγος εἰς τὰ Θεοφάνια* 7, PG 36,317D.

18. *Κατὰ τοῦ Παλαμᾶ*, PG 154,848BC.

Τὸ ἀκριβὲς ὅμως χωρίο στὸ κείμενο τοῦ Παλαμᾶ εἶναι τελείως διαφορετικὸ καὶ μάλιστα ἀπορρίπτει ρητῶς τὶς περισσότερες θεότητες. Συγκεκριμένα τὸ χωρίο ἔχει ὡς ἑξῆς: «Μία γὰρ ἐστὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων θεότης, ἦτοι φύσις καὶ οὐσία ὑπερούσιος, ἀπλή, ἀόρατος, ἀμέθεκτος, παντάπασιν ἀπερινόητος. Εἰ δέ τις ἄλλη τῶν ἐνεργειῶν παρὰ τῶν ἁγίων λέγοιτο θεότης, εἴτε μία, εἴτε δύο, εἴτε πλείους...ταῦτα τοίνυν ἅπαντα πρόοδοι εἰσι καὶ ἐκφάνσεις καὶ δυνάμεις καὶ ἐνέργειαι τῆς μιᾶς θεότητος ἐκείνης, φυσικῶς προσοῦσαι ταύτη καὶ ἀναφαιρέτως»¹⁹.

Ἀπολύτως ἀπλὸς εἶναι μόνο ὁ Θεός, πὺν εἶναι καὶ ἡ πηγὴ κάθε ἀπλότητας. Τὰ ἀπλὰ κτίσματα, ὅπως εἶναι οἱ ἄγγελοι ἢ οἱ ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων, δὲν εἶναι τελείως ἀπλὰ οὔτε ἀπὸ τὴν φύση τους ἀπλά. Ἡ ἀπλότητά τους εἶναι δευτερογενὴς καὶ σχετικὴ. Γίνονται καὶ λέγονται ἀπλὰ κατὰ μετοχὴ τῆς θείας ἀπλότητος καὶ σὲ σύγκριση μὲ τὰ ὑλικά σώματα. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἄλλοτε παρουσιάζονται ἀπλὰ καὶ ἄλλοτε ὄχι, ἀνάλογα μὲ τὶς καταστάσεις τους, τὰ πάθη τους καὶ τὶς ἀλλοιώσεις πὺν ὑφίστανται ἀπὸ αὐτά. Ὁ Θεὸς ὅμως δὲν εἶναι ἀπλὸς «ἀπὸ συγκρίσεως» ἢ «ἀπὸ μεθέξεως», ἀλλὰ καθεαυτὸν καὶ ὡς μεταδότης τῆς ἀπλότητος· εἶναι «ὁ καταλλήλως παρ' ἑαυτοῦ μεταδιδὸς ἐκάστῳ τῆς ἀπλότητος»²⁰.

Ἡ ἀπλότης κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο τὸν Παλαμᾶ, ὅπως καὶ γενικότερα κατὰ τὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, δὲν ἔχει μόνο θεολογικὴ ἀλλὰ καὶ σωτηριολογικὴ σπουδαιότητα. Ἡ ἴδια ἡ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου πραγματοποιεῖται μὲ τὴν ἀναγωγή του στὴν ἀπλότης. Ἡ ἀνεξέλεγκτη διάσπαση, στὴν ὁποία περιέπεσε ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν ἐκτροπὴ του ἀπὸ τὸ θεῖο θέλημα, θεραπεύεται μὲ τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἐνότητάς του, πὺν σὲ τελικὴ ἀνάλυση εἶναι ἡ ἀνύψωσή του στὴν πληρότητα τῆς θείας ἀπλότητος. Τὸ ἔργο αὐτό, πὺν θεμελιώθηκε ἀπὸ τὸν Χριστὸ μὲ τὴν ἐνανθρώπησή του, καλεῖται νὰ τὸ οἰκιοποιηθεῖ μὲ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν κάθε Χριστιανός.

Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ νέος Ἀδάμ, ἡ καινὴ κτίσις. Προσλαμβάνοντας ὁ ἀσύνθετος Λόγος τοῦ Θεοῦ στὴν ὑπόστασή του τὴν σύνθετη ἀνθρώπινη φύση προσέδωσε σὲ αὐτὴν τὴν δυνατότητα νὰ ὀδηγήσει ὁλόκληρη τὴν κτίσις στὴν ἐνότητα τῆς θείας ἀπλότητος. Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος, «ὡς συνδρομὴ τοῦ παντός» καὶ «ἀνα-

19. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Διάλογος Ὁρθοδόξου μετὰ Βαρλααμίτου* 27, ὁ.π., σ. 189-190. Περισσότερα γιὰ παραπομπὲς κειμένων τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ βλ. στὸ βιβλίο μας, *Παλαμᾶ*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 248-250.

20. Ὁ.π. 55, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Συγγράμματα*, τόμ. 2, σ. 216.

κεφαλαίωσις τῶν τοῦ Θεοῦ κτισμάτων»²¹, ἔχει μὲ τὴν ἐνιαία σύνθετη ψυχοσωματική φύση του τὸ μοναδικὸ μεταξὺ τῶν κτισμάτων προνόμιο, νὰ ἐνοποιεῖ καὶ νὰ ἀναφέρει εὐχαριστιακὰ διὰ τοῦ ἑαυτοῦ του στὸν Θεὸ ὀλόκληρη τὴν κτίση.

Ὁλόκληρη ἡ ἡσυχαστική παράδοση ποὺ ὑπερασπίστηκε ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν κίνηση πρὸς τὴν ἀνθρωπολογικὴ ἀλλὰ καὶ τὴν κοσμολογικὴ ἐνότητα καὶ ἀπλότητα μὲ θεολογικὴ θεμελίωση καὶ προοπτική. Ὁ ἄνθρωπος ὡς δημιουργημὰ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ εἰκονίζει καὶ τὴν θεία ἀπλότητα. Αὐτὴ ὅμως, ὅπως καὶ κάθε θεία ιδιότητα, διατηρεῖται καὶ τελειοποιεῖται στὸν ἄνθρωπο μόνο μὲ τὴν μετοχή του στὴν θεία ἐνέργεια καὶ ζωὴ. Ὁ ἄνθρωπος, μολοντί εἶναι σύνθετος ὡς «προσδεής», καλεῖται κατὰ τὸν χρόνον τῆς ζωῆς του νὰ οἰκειωθεῖ καὶ νὰ ἀφομοιώσει τὴν θεία ζωὴ καὶ τὴν θεία ἀπλότητα ὡς χαρισματικὴ πληρότητα.

Ἡ ἀφομοίωση αὐτὴ, ποὺ μυσταγωγεῖ τὴν θέωση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν σωτηρία ὅλου του κόσμου, πραγματοποιεῖται μὲ τὴν χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἀσκητικὸ ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου. Πρῶτος ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἀνυψούμενος πρὸς τὸν «πρῶτον Νοῦν» δέχεται ἀνάλογα μὲ τὴν δεκτικότητά του «τὸν ἀρραβῶνα τῶν μελλόντων ἀγαθῶν». Ἔτσι μετασκευάζεται ὁ ἴδιος καὶ διὰ τοῦ ἑαυτοῦ του μετασκευάζει «τὸ συνημμένον σῶμα πρὸς τὸ θεϊότερον ... προοιμιαζόμενος τὴν ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἐπὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος τῆς σαρκὸς κατάποσιν»²². Ἡ μετασκευὴ αὐτὴ δὲν ἔχει θεωρητικὸ ἀλλὰ ἐμπειρικὸ χαρακτήρα. Δὲν συντελεῖται μὲ τὸν συνήθη αἰσθητὸ τρόπο, ἀλλὰ γίνεται «ὑπεραισθητῶς αἰσθητή»²³. Ἡ «αἰσθησις τῶν μελλόντων ἀγαθῶν» βιώνεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο πνευματικὰ μὲ τὶς λεγόμενες πνευματικὲς ἢ νοερὰς αἰσθήσεις. Ὅλες αὐτὲς οἱ αἰσθήσεις συνοψίζονται σὲ μία πνευματικὴ ἢ νοερὰ αἰσθησις, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἔτσι, γιατί ὑπερβαίνει καὶ υπερβάλλει κάθε φυσικὴ αἰσθησις.

Ὁ μακρυσμένος ἀπὸ τὸν Θεὸ ἄνθρωπος προχωρεῖ σὲ διαρκῶς ἀυξανόμενη διάσπαση ποὺ διαβρώνει τὴν προσωπικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ του. Ὅσο παραμένει στὴν κατάσταση αὐτὴν ἀδυνατεῖ νὰ ὀλοκληρωθεῖ ὡς πρόσωπο καὶ νὰ προσεγγίσει τὴν πληρότητα τῆς θείας ἀπλότητος ποὺ εἰκονίζει. Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶναι ἀπλὸς καὶ ἀσύνθετος, θέλει καὶ οἱ ψυχὲς ποὺ τὸν πλησιάζουν νὰ εἶναι

21. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὁμιλία 53,35, ἔκδ. Σ. Οἰκονόμου, *Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, Ὁμιλία ΚΒ*, Ἀθῆναι 1861, σ. 172.

22. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων 1,3,33, ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Συγγράμματα*, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 444.

23. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων 2,3,34, ὁ.π., σ. 568.

άπλῆς καὶ ἀκέραιες²⁴. Ἡ προσέγγιση αὐτὴ ἀρχίζει μὲ τὴν περισυλλογὴ καὶ ἐπαναφορὰ τοῦ νοῦ στὴν καρδιά, πού ἀποτελεῖ κατὰ τὸν ἅγιο Γρηγόριο «τὸ τῶν λογισμῶν ταμεῖον»²⁵.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος παραμένει προσηλωμένος στὰ αἰσθητὰ καὶ τὰ φθαρτὰ, τότε καὶ ὁ νοῦς του γίνεται σαρκικός. Ὅταν ὅμως ὁ νοῦς ἐπιστρέφει στὴν καρδιά καὶ ὑψώνεται στὸν Θεό, τότε καὶ ἡ σάρκα συνανυψώνεται μὲ αὐτόν, μετασκευάζεται καὶ γίνεται «οἶκημα Θεοῦ»²⁶. Ἡ ἡσυχαστικὴ ζωὴ μὲ τὴν μονολόγιστη εὐχὴ ἐπιμελεῖται τὴν ἐπιστροφή τοῦ νοῦ στὴν καρδιά. Αὐτὴ πραγματοποιεῖται μὲ τὴν συνεργία τῆς θείας χάριτος καὶ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο κύριο τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἔτσι ἐνοποιεῖται καὶ μπορεῖ πλέον νὰ κατευθύνει ὀλόκληρη τὴν ὑπαρξὴ του στὸν Θεὸ ἐφαρμόζοντας τὴν πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή· «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου»²⁷.

Τὸ σῶμα δὲν ἐμποδίζει τὴν κίνηση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν θεοειδῆ ἀπλότητα. Ἀντιθέτως μάλιστα αὐτὸ προσφέρεται ὡς «τόπος» προσεγγίσεώς της. Αὐτὸ βεβαιώνει καὶ ὁ ἡσυχασμός. Ἐπαναλαμβάνοντας τὸν ὄσιο Ἰωάννη τὸν Σιναΐτη ὁ Παλαμᾶς γράφει· «ἡσυχαστὴς ἐστὶν ὁ τὸ ἀσώματον ἐν σῶματι περιορίζειν σπεύδων»²⁸. Τὸ δυσχερὲς καὶ παράδοξο αὐτὸ ἔργο ἐνοποιεῖ τὸν ἄνθρωπο καὶ προετοιμάζει τὴν θέωσή του. Γι' αὐτὸ καὶ ὀλόκληρη ἡ ἡσυχαστικὴ ζωὴ εἶναι προσανατολισμένη στὴν ἐνοποίηση τοῦ ἀνθρώπου· ἐνοποίηση τοῦ διασκορπισμένου νοῦ, συγκέντρωση τοῦ ἀσώματου αὐτοῦ νοῦ μέσα στὸ σῶμα, αὐτοσυγκέντρωση τοῦ ὅλου ἀνθρώπου στὸ ἐνδότατο σῶμα του πού ὀνομάζεται καρδιά²⁹. Τὸν σκοπὸ αὐτὸν ὑπηρετεῖ καὶ ἡ μονολόγιστη εὐχὴ. Ὅπως ὁ ἀπλὸς Θεός, προκειμένου νὰ ἀποκαλύψει στὸν ἄνθρωπο τὸν ἑαυτό του, προφέρει συνήθως μία μόνο πρόταση, ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος πού ἀναζητεῖ τὴν ἐνοποιὸ ἀπλότητα, ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Θεὸ μὲ μονολόγιστη εὐχὴ³⁰.

24. ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ* 24,9.

25. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 1,2,3, ὁ.π., σ. 396.

26. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 1,2,9, ὁ.π., σ. 402.

27. *Μάρκ.* 12,30. Πρβλ. *Ματθ.* 22,37.

28. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 1,2,6, ὁ.π., σ. 399. Πρβλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ* 27,5.

29. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων* 1,2,3, ὁ.π., σ. 396.

30. Βλ. ΑΡΧΙΜ. ΖΑΧΑΡΙΑ (ΖΑΧΑΡΟΥ), *Πιστοὶ στὴ διαθήκη τῆς ἀγάπης*, Ἔσσεξ Ἀγγλίας 2012, σ. 385 κ.έ., ὅπου καὶ περισσότερα.

Ὁ Θεὸς εἶναι ζηλωτής. Δὲν θέλει τὸν ἄνθρωπο μοιρασμένο· τὸν θέλει ὀλόκληρο. Καὶ μόνο ὅταν ἐνοποιηθεῖ ὁ διασπασμένος καὶ διαμοιρασμένος ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὰ πάθη τοῦ ἄνθρωπος, μπορεῖ νὰ σταθεῖ μπροστὰ στὸν Δημιουργό του καὶ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὴν ἐντολή του. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος συγκεντρωθεῖ στὸν ἑαυτό του καὶ τὸν Θεό, γίνεται «ἐν πνεῦμα ἐν Κυρίῳ». Συνδέεται μὲ τὸν Θεὸ Λόγο, στὸν ὁποῖο κατὰ μίαν ἀπερινόητη ἀπλότητα, ὅπως λέει ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, οἱ λόγοι τῶν ὄντων «ἐνοειδῶς καὶ εἰσι καὶ ὑφεστήκασιν», γίνεται ἐνοειδῆς καὶ ὑπερβαίνει κάθε διαίρεση³¹. Τὴν κατακόρυφη αὐτὴ ἐνότητα ἀκολουθεῖ καὶ ἡ ὀριζόντια πλάτυνση, ποὺ ἀγκαλιάζει ἀγαπητικὰ καὶ ἐνοποιεῖ ὅλον τὸν κόσμο. Ἔτσι ἡ ἐνότητα γίνεται οὐσιαστικὰ συνώνυμη μὲ τὴν ἀπλότητα. Ὁ ἄνθρωπος ἐνοποιεῖται, ἀγκαλιάζει ὀλόκληρη τὴν κτίση καὶ τὴν «ἀναφέρει» μαζί μὲ τὸν ἑαυτό του στὸν Θεό, φανερώνοντας ἔτσι στὴν πληρότητά της καὶ τὴν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» κατασκευή του³².

Ὁ τόπος τῆς συναντήσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸ εἶναι ἡ καρδιά τοῦ ἀνθρώπου. Κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴ εἰκόνα τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως ὁ Χριστὸς στέκεται στὴν πόρτα καὶ κτυπᾷ. Ἄν κάποιος ἀκούσει τὴν φωνή του καὶ ἀνοίξει τὴν πόρτα, θὰ μπεῖ μέσα καὶ θὰ δειπνήσει μαζί του³³. Ὅταν ὁ πιστὸς ἐνώνεται πραγματικὰ μὲ τὸν Χριστό, τότε ἀποκτᾷ, ὅπως γράφει ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, «νοῦν Χριστοῦ»³⁴, ἢ, ὅπως σημειώνει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὁ Χριστὸς ἀρμόζεται «ὡς μέλος ἡγεμονικόν» τοῦ ἀνθρώπου³⁵. Ἔτσι θεωρεῖ τὰ πνευματικὰ, στὸ μέτρο κατὰ τὸ ὁποῖο καθιστᾷ τὸν νοῦ του δεκτικὸ τοῦ θείου φωτισμοῦ³⁶.

Ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ δὲν ἐπιδέχεται μερισμὸ ἢ διαίρεση, ἀλλὰ μερίζεται ἀμερίστως καὶ μετέχεται ἀδιαιρέτως. Καὶ ἡ πνευματικὴ αἴσθησις τῆς ἀλήθειάς του προσεγγίζεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸν θείο φωτισμό, ὅταν ἔχει τὸν νοῦ του καθαρὸ ἀπὸ τὰ πάθη. Ἡ αἴσθησις αὐτὴ, ποὺ δὲν εἶναι μόνο πνευματικὴ, ἐφ' ὅσον εἶναι αἴσθησις, ἀλλὰ οὔτε μόνο αἴσθησις, ἐφ' ὅσον εἶναι πνευματικὴ, γίνεται ἄμεσα ἀντιληπτὴ, ὄχι μόνο ὅπως ἡ αἴσθησις τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ ἀκόμα

31. Βλ. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Μυσταγωγία* 5, PG 91,681B.

32. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Πρὸς Ξένην* 59, *Συγγράμματα*, τόμ. 5, σ. 224.

33. Βλ. Ἀποκ. 3,20.

34. Βλ. Α΄ Κορ. 2,16.

35. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, Ὑπὲρ τῶν ἱεροῶς ἡσυχάζόντων 1,3,16, *Συγγράμματα*, τόμ. 1, σ. 426.

36. Βλ. ὁ.π. 1,3,17, σ. 427.

έντονότερα³⁷. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐξέροχεται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν κοσμικὴ διάσπαση καὶ πολλαπλότητα, καὶ μετέχει στὴν θεία ἐνότητα καὶ ἀπλότητα. Ἡ ὀλοκλήρωση τῆς μετοχῆς αὐτῆς ἀποκεῖται στὸν μέλλοντα αἰῶνα, ὅπου ὁ Θεὸς ἐνωμένος μὲ τὸν καθένα ἀπὸ τοὺς θεουμένους θὰ ἔχει μία ἐνέργεια μὲ αὐτούς³⁸.

Ἡ ἐνότητα αὐτὴ χαρακτηρίζει καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὡς σῶμα Χριστοῦ καὶ κοινωνία θεώσεως. Ἡ Ἐκκλησία εἶναι μία. Καὶ ἡ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς καθολικότητα καὶ πληρότητα ταυτίζεται μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ἀπλότητα. Ὅπως ἐπιγραμματικὰ σημειώνει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, «οἱ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας τῆς ἀληθείας εἰσὶ· καὶ οἱ μὴ τῆς ἀληθείας ὄντες οὐδὲ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας εἰσὶν»³⁹. Ἡ ἀλήθεια, ὅπως καὶ ἡ ἀπλότητα, δὲν διασπᾶται οὔτε μερίζεται. Τὸ ἀληθὲς εἶναι «ἓν», ἐνῶ τὸ «ψεῦδος πολυσχιδές»⁴⁰. Ἡ ἀπλότητα, ὡς ἄκτιστη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ τῆς ἀληθείας, περιπτύσσεται ὀλόκληρη τὴν κτίση, καὶ μέσῳ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ βρίσκεται στὸ μεθόριο τοῦ ὕλικου καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, κατευθύνει τὰ πάντα πρὸς τὴν ἀπλοποιὸ ἐνότητα, πρὸς τὴν ἐν Θεῷ πληρότητά τους.

37. «Ὁρᾷ γάρ, οὐκ αἰσθήσει μὲν, ὡς ἡ αἴσθησις δὲ τὰ αἰσθητὰ τρανώς καὶ τρανότερον ἢ αὐτῆ». Ἐπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων 1,3,21, *Συγγράμματα*, τόμ. 1, σ. 432.

38. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Πρὸς Γαβριᾶν* 29, *Συγγράμματα*, τόμ. 2, σ. 357. Πρβλ. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Περὶ ἀποριῶν*, PG 91,1076C.

39. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΛΑΜΑ, *Ἀναίρεσις γράμματος Ἰγνατίου* 3, *Συγγράμματα*, τόμ. 2, σ. 627.

40. Βλ. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Κεφάλαια θεολογικά*, PG 91,1076B.